

Ігор Коваль

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету "Львівська політехніка",
 асистент кафедри теорії та філософії права,
 nadich.marichka@yandex.ru

МЕНТАЛІТЕТ У ПОЗИТИВНО-ПРАВОВОМУ ПОЛІ

© Коваль І., 2017

Подано оцінку менталітету у позитивно-правовому полі. Під правовим полем розуміють впорядковану народними приписами і державними правовими нормами імперативну сферу композиційних дій людини. Правове поле є імперативною сферою дозволів і заборон, з визначеним складом правопорядку, правовими обов'язками та відповідальністю.

Ключові слова: менталітет; ментальність; правовий менталітет.

Ігорь Коваль

МЕНТАЛИТЕТ В ПОЗИТИВНО-ПРАВОВОМ ПОЛЕ

Дается оценка менталитета в позитивно-правовом поле. Под правовым полем считается упорядочена народными предписаниями и государственными правовыми нормами императивная сфера композиционных действий человека. Правовое поле является императивной сферой разрешений и запретов, с определенным составом правопорядка, правовыми обязанностями и ответственностью.

Ключевые слова: менталитет, ментальность, правовой менталитет.

Igor Koval

Institute of Jurisprudence and Psychology
 Lviv Polytechnic National University
 Department of Theory and Philosophy of Law

MENTALITY IN THE POSITIVE LEGAL FIELD

The estimation of mentality in positive-legal field. In the legal field is considered to be streamlined national regulations and legal norms imperative public sector composite human action. The legal framework is imperative scope of permissions and prohibitions defined composition law, legal obvyazkamy and responsibility.

Key words: mentality; legal mentality.

Постановка проблеми. На людину час від часу впливає наказовість, примус духу природного права і вона опам'ятовується, що живе у впорядкованому, внормованому середовищі, де панує обов'язок жити за встановленими нормами, що її дії перебувають під контролем права. Ці дії – композиційні, в які входять і думки людини. Правове поле відображає нормативну діяльність не тільки держави, а й суспільну насиченість правового поля нормативно-правовими актами держави не є єдиною вимогою. Є ще народні приписи, правила, закономірності у формі усних звичаїв, традицій, моралі, які мають не меншу імперативність у регуляції, хоча й формуються еволюційно [1, с. 76].

Зрозуміло, що буденне життя, буденний вимір менталітету здійснюється у правовому полі. Тобто компоненти правового поля мають вплив на компоненти менталітету людини і буденність найтісніше пов'язана з правовими рисами менталітету, що потребує спеціального дослідження.

Аналіз дослідження проблеми. Проблему менталітету та правового менталітету у науковій літературі досліджували як українські, так і зарубіжні вчені. Відомими дослідниками у цій сфері є Р. Байніязов, О. Бандура, М. Козюбра, А. Колодій, Ю. Лобода, Д. Меньяло, О. Мордовцев, Ю. Оборотов, С. Овчинніков, М. Панов, О. Петришин, В. Синюков, Ю. Тодика.

Мета цієї статті – з'ясувати місце менталітету у позитивно-правовому полі.

Виклад основного матеріалу. Основними компонентами правового поля є нормативно-правові акти, а компонентами менталітету – ментальні феномени, про які людина не здогадується, свідомо не користується, але може допускати як імперативне явище, що інколи з'являється. Звідси завдання: дослідити вплив нормативно-правових актів на ментальні феномени, які відбуваються у правовому полі. Ментальні феномени виникають як у повсякденному, так і неповсякденному житті.

Повсякденне життя – це життєвий процес з його щоденним побутом, проблемами, справами, зустрічами, розмовами, взаємодіями. Це потік звичайних буденних дій, переживань людини в усій повноті, ситуативній конкретності, безпосередній даності й емоційній наповненості. Повсякденне життя оточує людину і панує над нею, накладаючись на її свідомість найсильніше, накопичувально і містко. Воно первинне, вихідне у життєвому досвіді людини і є основою, на якій формуються всі інші сфери людської життєдіяльності. Повсякденне (звичне, природне, близьке, те, що відбувається щодня, не викликаючи здивування, не потребує пояснення, засвоєння і закріплення в особистому досвіді) виникає в результаті опанування (засвоєння норм, традицій, цінностей, способів взаємодії з оточенням, засобів досягнення ціле тощо), неповсякденного (незвичного, несподіваного, того, що перебуває за межами усталеної повсякденності, не є особистим досвідом) [2, с. 123].

Буденні норми, традиції, складені цінності, практичні настанови тощо є феноменами від випадку до випадку. Здебільшого людські композиційні дії є свідомими або надсвідомими (автоматичними), що становить незначну частину ментальних норм, оскільки впливає свідомою реалізація нормативно-правових актів, які не надто відповідають ментальним нормам. Прояв окремих дійсних елементів ментальних норм як феноменальних здійснюється у неповсякденному. Тобто феномени проявляються у правовому полі несподівано як компоненти менталітету, пов'язані з минулим. Ці компоненти потрібно перевіряти на істинність, онтологічність життєвого світу.

Філософи зазначають, що життєвий світ – це потік феноменів, в якому завжди перебуває людина, і яке постає для неї сповненим значень і сенсів внаслідок того, що у кожному феномені, окрім чуттєвих вражень і переживань, присутні предметні значення і сенси. Згідно з феноменологією, не існують окремо реальність та її сприйняття людиною, оскільки поза людським сприйняттям для людини нічого не існує; отже, життєвий світ – це сукупність людських сприйнятів, які мають свою будову, онтологічну і пізнавальну глибину. Відповідно, людський життєвий досвід має цілу низку виявлень, сфер, значень та ін. [3, с. 83–84].

Йдеться про те, якщо людина живе ментальним життям з повним проявом феноменів, то чи не наносить таке явище шкоди життєвому світу, чи відповідає це онтологічності, чи існує узгодження з іншими членами суспільства, якщо розглядати ментальні структури з феноменологічним обґрунтуванням, то, крім сприйняття, людина більше не хоче пізнавати. Їй не цікавий духовний світ для неї достатньо буденного способу життя. Для визначення відповідності буденного менталітету природній онтології, необхідно, щоб людина сама зрозуміла свою ментальну природу укладу повсякденного життя.

Виходячи з того, що до форм побуту (матеріальних і духовних) відносяться традиції, звичаї, обряди, смаки, мода, норми співжиття, відпочинок, релігійні переконання [4, с. 136], то існує й відповідна класифікація буденної свідомості. Буденна свідомість – це сукупність уявлень, знань, установок і стереотипів, заснованих на повсякденному досвіді людей у соціальній спільноті, до якої

вони належать. Вона визначає, як встановлювати гармонійні пропозиції та відповідності [5, с. 37]. Але кожен форму побуту можна розглядати як окрему ментальну установку чи ментальний стереотип, як пов'язані з минулим або специфікою життєдіяльності. Зауважимо, що не всі установки, стереотипи є феноменами, а тільки ті рідкісні, непомітні, які містяться у підсвідомій зоні і проявляються за певних акмеологічних обставин (бажаних або небажаних, природних чи неприродних і т.д.).

Перевірку на онтологічну істинність здійснює сама людина в межах наявного правового поля ступеня володіння моральними цінностями, духовних імперативів тощо. Тобто, чи потрібно володіти тими чи іншими ментальними нормами, відповідає буденна свідомість. Адже, як вказує О. Васильченко, буденна свідомість формує світ, у якому функціонують і повсякденна практика, і безліч повсякденних теоретичних дискурсів. Також вона забезпечує стійкість до протиріч. Завдяки буденній свідомості забезпечується контакт між системами індивідуальної й суспільної свідомості, що дає можливість вибудовувати індивідуальну соціальну поведінку з урахуванням суспільних вимог [5, с. 30, 38]. Йдеться про те, що людина завдяки буденній свідомості повинна демонструвати свої ментальні особливості у правовому полі так, щоб не почувати себе ізольованим у суспільстві, а, навпаки, примножувати буденні суспільні норми новими, потрібними для соціуму правилами поведінки, що в результаті може відбитися на менталітеті суспільства.

Наступним взаємозв'язком правового поля з менталітетом є встановлені законодавцем дозволи і заборони, які поширюються на всі сфери буденності.

Під правовим дозволом розуміють передбачену законом міру можливої поведінки, що забезпечує задоволення суб'єктивних прав та юридичних ресурсів особи. Правовий дозвіл створює сприятливі умови для реалізації прав та інтересів особи у межах закону, визначає позитивно правову мотивацію, передбачає можливість підвищення позитивної активності суб'єктів у сфері права, спрямованої на впорядкування суспільних відносин [6, с. 268].

Зрозуміло, що перебування менталітету у правовому полі повинно обумовлюватись відповідними правовими дозволами. Тобто повноцінним відповідним проявом ментальності повинно дозволити право, дати "згоду" на здійснення вузьких проявів композиційних дій, які повинні сприйняти інші члени суспільства. Зазвичай, на буденному рівні відсутні категоричні заперечення, радикальні дії держави щодо обмеження. Однак у тоталітарних державах такі обмеження мають існувати у формі непрямих і прямих заборон, обмежень.

Непрямі заборони прояву "небажаних" компонентів конкретного менталітету формує держава передусім у своїй конституції, а потім у законах. Це стосується мовних питань, релігійних розбіжностей, демонстрування незрозумілої для влади культурної та соціальної самобутності тощо. Ці заборони появляються найімовірніше задля захисту владних повноважень, посягання на їхній суверенітет.

Прямі заборони деяких ментальних особливостей часто містяться у підзаконних актах, відомчих нормах, різноманітних соціальних та професійних приписах, відступи від яких пов'язані з покаранням від імені колективу. Здебільшого заборони утверджують державні пріоритети, вводять ментальне життя у межі жорстких регламентацій. Більша частина ментальних заборон на побутовому рівні тоталітарна держава пов'язує із пережитками минулого, із гальмуванням сучасного суспільного розвитку, з надуманим опіумом народу. Такі антиментальні "рекомендації" впливають також із атеїстичною пропагандою, пануванням однієї нації над іншою і т.д.

Із дозволів і заборон щодо прояву окремих особливостей менталітету впливає, що такий вплив на людину є негативним. Ментальні дії під контролем позитивного права, надуманого державного обмеження, можуть призвести до соціального вибуху, масових народних незадоволень. Адже ментальні феномени повинні бути дієвими, живучими, оскільки вони формувалися без участі сили, примусу, тому таким чином повинні діяти. Для цього правове поле повинно скеровувати менталітет на формування онтологічних, правових обов'язків, правової відповідальності. На буденному рівні менталітету легше довести людині, що вона своїми неправомірними діями наносить шкоду своєму народові, нації.

Правове поле впорядковується також народними приписами. Якщо під приписами розуміється правило, покладене в основу будь-якого вчення, моралі, ідеологічного напрямку і т.ін.; канон, а також правило співжиття, норма поведінки [7, с. 1–2], то народний припис у галузі права є звичаєве право, яке наші предки використовували для регулювання суспільних відносин. Компоненти народних приписів впливають із традиційного духовно-культурного середовища як певний імператив, де особливе місце займали релігійні норми, які регламентували духовне життя населення. В Україні в ХХ ст. відбувалася зміна духовно-культурних, моральних імперативів. Як зазначає А. Киридон, українське суспільство грало за правилами, запропонованою державною системою, де панували атеїстичні настрої, антирелігійна пропаганда. Влада пропонувала готову модель життєвої поведінки. Колишня система моральних норм перестала виконувати роль регулятора реальної поведінки людей, а нова система ніяк не утверджувалася [8]. Тобто у революційно змінених правилах співжиття, нормах поведінки перебував менталітет українського народу, який почав зазнавати змін.

Основними факторами становлення нового ментального рівня в Україні стали урбанізація і культурна революція. Спостерігалася торжество руйнівної етики всездозволеності, ментально-духовні конфлікти, радикальна руйнація реального й ментального універсуму [8]. Загалом влада завдавала шкоди, перешкоджала народним приписам, відбувався державний імператив зміни національного менталітету. Насильно змінені нові положення менталітету знаходили своє місце у правовому полі. Але нова ментальність, яка зазнавала небезпечних змін, потребувала соціального захисту, нових ментальних імперативів, які могло дати тільки суспільство як реакцію на насильство.

Концепція ментальної динаміки трансформувалася у відновленні глибинних структур українського менталітету і переведення його на нелегальне положення у дисидентському русі. При посиленні зовнішніх ментальних перешкод відновлювалися ментальні архетипи, які “ожили” в нових умовах. Так відбувалася звичайна ментальна революція, яка вносила в український менталітет нові компоненти. Ці компоненти продукували (і продукують) різні суспільні інститути. Навіть сучасна воєнна ситуація на Донбасі, крім загального негативу, для менталітету приносить нові необхідні позитивні компоненти.

Тобто буденний менталітет постійно змінюється, пристосовується до сучасних суспільних умов. Але ці зміни у ментальному відновленні пов’язані із порушенням прав та свобод людини.

Забезпечення прав і свобод людини є міжнародною проблемою. Держави, які вважають себе демократичними, мають гарантувати права і свободи людини та сприяти їхній реалізації. Дедалі більшої ваги набуває заборона дискримінації, яка окреслює не лише дії, що розглядаються в суспільстві як недопустимі у ставленні до певних суб’єктів (поводженні з ними), але й передбачає конкретні обов’язки держави, спрямовані на забезпечення юридичної рівності [с.1]. Йдеться про недопустимість ментальної дискримінації у буденному вимірі.

Дискримінація (від лат. – розрізняю) тісно пов’язана з диференціацією (від фр. – різниця, відмінність, поділ, розчленування) [10, с. 261, 265] і стосуються буденного менталітету.

Зокрема, ментальну дискримінацію можна розглядати як внутрідержавну і зовнішньодержавну. До внутрідержавної ментальної дискримінації можна віднести гендерну ментальність, національну етнічну ментальність, вікова ментальність, посадова ментальність, професійна ментальність, сільська ментальність та ін.

На побутовому рівні дискримінації між чоловіком і жінкою існують практично постійно, оскільки у сімейному, родинному середовищі виконуються різні функції, що й відбивається частково на ментальності. Звичайно, домашній гендерний менталітет може мати не тільки позитивні, а іноді й негативні наслідки. Для цього існує сімейне право, щоб впорядковувати непотрібну дискримінацію.

Національна (етнічна) ментальність містить у собі дискримінаційні елементи щонайменше у двох випадках: місце народження в іншій державі; місце проживання в різних регіонах (це часто стосується й покоління). Зменшення ступеня дискримінації відбувається із плином часу. Піддається забуттю звідки хто походить, якою ментальністю володіли його батьки і прабатьки, але деякі

особливості дають про себе знати. Все залежить від побуту, який сповідує дане покоління, бажання адаптуватися у такому соціумі, умінні не реагувати на дрібні зауваження.

Вікова ментальність завжди підлягає повній дискримінації у вигляді дідовщини. Інша справа з інтенсивністю прояву цього вікового розмежування. Це залежить як від старших, так і молодих. У перших може проявлятися зверхність, а у других – відсутність покірності. Це найчастіше проявляється у навчальних закладах, військових формуваннях тощо. Профілактичним засобом, застереженням такої дискримінації є уміле керівництво колективом, правила внутрішнього розпорядку, внутрішні статуси і взагалі виховна робота в колективі.

Посадова ментальність впливає із займаного в суспільстві службового становища, виконання службових обов'язків типу “керівник – підлеглий”. Різна ментальність цих осіб постійно може породжувати дискримінацію. Навіть наявність функціональних обов'язків кожного з них (де розмежовані і скоординовані дії) не позбавляє прояву приниження чи непослуху. У будь-якому випадку немає підлеглих-непослухів, а є бездарний керівник. Тому менталітет керівника не тільки повинен мати недискримінаційність, а й менталітет високого педагогічного такту.

Професійна ментальність має часті прояви дискримінації. Це залежить від побутових умов виробництва, пріоритетних завдань, володіння професійними якостями, набутими у навчальному закладі та авторитетністю попередніх місць праці та ін. Правове поле професійної ментальності має бути насичене бездоганними знаннями професійних вимог, особливо в тих випадках, коли здобута освіта не повністю відповідає професійним запитам.

Зростання міського населення переважно здійснюється завдяки сільському населенню, процесу урбанізації тощо. Ярлик про сільські звички, побутові навики надовго “наклеєний” на людину, яка почала жити у місті, оскільки правове поле сільської ментальності має дещо інші параметри, компоненти від правового поля міської ментальності. Не можна дати однозначної відповіді про цивілізованість цих ментальностей. Нерідко людина із сільською ментальністю займає більш природно-правову позицію від міської людини. Але намагання прояву елементів дискримінації час від часу існує. Хоча ці процеси залежать від двох сторін, від інтелектуальної та моральної культури. Крім того, спостерігається схвалення проживання у сільській місцевості людини із міською ментальністю.

Отже, внутрідержавна ментальна дискримінація у буденному вимірі існує незалежно від можливого намагання людей позбутися її. Ця дискримінація особливо не впливає на поведінку людини, за винятком крайніх екстремумів, які можуть призвести до непередбачуваних наслідків.

Зовнішньодержавну ментальну дискримінацію на буденних засадах збудують певні внутрішні причини держави. Тобто одна держава може проявляти пряму або латентну, офіційну або неофіційну дискримінації тоді, коли на це фактично немає підстав: ментальність цього народу більш природна від потенційного дискримінатора (агресора), проявляється зовнішня смиренність, послух і т. д. Це означає, що такі недискримінаційні чинники як духовність, єдність нації (народу), інтелектуальний потенціал, економічна потужність, міцний військовий захист, природні ресурси, територіальна визначеність (міжнародно-правова демаркованість) та інші можуть провокувати інші сусідні держави на дискримінацію, демонстрування сили і переваги.

Духовність означає якісний стан внутрішніх спрямувань і прагнень людини до найвищих та безсумнівних особистісних і соціальних цінностей. Духовність передбачає відданість цілком певній сукупності вищих цінностей, вироблених у культурно-історичному процесі [3, с. 64–65], це вираження індивіда до світу, до себе в світі, до інших людей не так у самій людині, як поза нею, мають зовнішнє походження. Духовність, маючи надіндивідне походження, конкретизується і проявляється в індивідуальних формах – ідеях, образах, почуттях, знаннях, які мають індивідуальних і конкретних носіїв, і навіть надіндивідні форми духовності – філософія, мистецтво, мораль, наука, релігія, політика, право – живуть і реалізуються лише через індивіда [11, с. 342]. Загалом ментальність народу насичена духовністю, вищими від буденності цінностями. Таке суспільство є ментально “мудріше” від потенційних духовних поневолювачів, тому і має проблеми із сусідами. Головне із цих проблем полягає у недопущенні своєрідного “розхитування” суспільства.

Єдність нації, як правило, зумовлює єдність народу, міцний зв'язок між членами суспільства, згуртованість не тільки корінної нації, а й народу, людей інших національностей. Історія свідчить, що людство, людський рід постійно прагне до єдності, в якій вони відчують не тільки фізичну, а й духовну силу, яка протидіє різноманітним дискримінаціям. Окрім того, єдність нації є однією із головних турбот суспільства і держави, але домагання цієї єдності має бути невідступним правилом істини.

Завдяки єдності народ не допускає зазіхання із зовні на корінні національні інтереси, на природну справедливість, використовуючи різноманітні профілактичні форми протесту проти дискримінації. Однією із таких форм є єдність Церкви у суспільстві.

Єдність Церкви – це духовна величина, а не просто єдність її членів між собою. Тобто Церква не є простою сумою вірян, а спільністю вірян, які є народом. У Церкві повинна бути не ізольована віра без любові, а віддана, жива і плодоносна у любові віра. Любов є силою єдності, яка стримує Церкву від розпаду, забезпечує примирення Церков. Звичайно, єдність Церков не відкидає історію походження й розвитку, мови, моралі, звичаї, спосіб життя і думки. Їх національний склад з самого початку міг бути й різним [12, с. 180, 354, 370, 372].

Тобто буденне правове поле під впливом єдності внутрішньодержавних Церков продукує такий ступінь менталітету, який застерігає від зовнішньої дискримінації. Церква утримує вірян у правовому полі і “відсікає” можливі негативні ментальні елементи, які характерні в побуті. Адже міцно вкорінені не природні побутові ментальні структури, які виходять за правове поле, для зовнішнього ворога є неабиякою знахідкою. Ворог знає “болючі” місця чужого суспільства і легше та влучніше розгортає свою дискримінаційну війну. Тому єдність Церкви є великою силою для боротьби із чужоземною дискримінацією.

Важливим недискримінаційним чинником є інтелектуальний потенціал суспільства. Філософи вважають, що інтелект є інтегральною (об'єднання в ціле раніше ізольованих частин) характеристикою людської свідомості, інколи – її синонімом. Він проявляє себе як здатність людини діяти доцільно на основі збереження власної цілісності та активності і діє як дещо ціле, проте щоразу спрямоване на якусь конкретну мету, а тому він здатний інтегрувати, засвоювати як зовнішні об'єкти, так і схеми власних дій, тобто – набувати досвід [3, с. 100].

Інтелектуально розвинуте суспільство для побутового рівня формує такий ментальний заслін, який надійно ставить заслін різноманітним чужоземним розчленуванням. Іншими словами ментально “мудре суспільство” є закритим для “немудрих впливів”. Хоча можливі матеріально звабливі пропозиції запрошення інтелектуально розвинутих особистостей у свою державу. Це можливе найчастіше при низькій економічній потужності.

Економічна потужність держави відіграє велику роль для менталітету у буденному правовому полі. Адже економічна потужність залежить від ментальних правил ведення господарства. Якщо ці ментальні правила обумовлені правовим полем, то економічні чинники позитивно впливають на різноманітні суспільні відносини, які не піддаються дискримінаціям. Екологічний добробут утримує членів суспільства від необдуманих вчинків і не сприяє можливим зовнішнім дискримінаціям.

Не дозволяє сусіднім державам здійснювати ментальні дискримінації, міцний військовий захист. На разі у буденному вимірі фізична сила держави визначається технічно оснащеною армією. Поки що бояться фізично сильного, а фізично слабкого принижують. Держава вимушена використовувати великі кошти на військовий захист замість духовних потреб для того, щоб зберегти і примножити ментальні цінності свого народу.

Наявність природних ресурсів є серйозною приманкою дискримінаційних дій сусідніх держав. Адже природні ресурси, особливо мінеральні, водні, земельні та інші, є життєдайними компонентами навколишньої природи. Людина має можливість використовувати їх для задоволення своїх потреб. Навіть характер ментальних компонентів висвітлює володіння тими чи

іншими природними ресурсами. Тому зазіхання на природні ресурси іншої держави скероване на дискримінацію побутового менталітету, до якого людина звикла і без нього ускладнює своє життя.

Найчастіше виникають суперечності між сусідніми державами через неупорядкованість кордонів або неправильна (на чийсь погляд) їх демаркація. Ці суперечності можуть існувати віками, що й відбивається на побутовому менталітеті.

Загалом зовнішньодержавна ментальна дискримінація у буденному вимірі має двояке повчання: для дискримінованого (пригніченого) народу і дискримінатора (пригнічувача). Як зазначає М. Джілас, народ, що дозволив собі пригнічувати інші народи, приречений на несвободу. З іншого боку, людина, народ, який не бореться за свободу, ніколи не здобуде її [13, с. 125]. В результаті основна думка полягає в тому, що з братською любов'ю необхідно проявляти терпіння одне до одного, що повинно відобразитися у державних правових нормах.

Висновки. Отже, менталітет у буденному правовому полі має цінні правові орієнтації. Людина сприймає повсякденний світ за еталон практичності, за фундаментальну реальність, яку змінити неможливо. Тому правильно вважає В. Петрушенко, що ментальне є надприродним [3, с. 136], що можна довести в таких вимірах метаантропології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сливка С. С. *Проблеми філософії права: навч. посіб.* / С. С. Сливка. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Х.: Право, 2015. – 192 с.
2. *Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник* / укл.: В. М. Піч, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Піча. – К.: Каравела; Львів: “Новий світ-2000”, 2002. – 480 с.
3. Петрушенко В. *Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції* / В. Петрушенко. – Львів: “Магнодія 2006”, 2011. – 301 с.
4. Шаповалова Л. О. *Поняття побуту: сутність та структура* / Л. О. Шаповалова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – Вип. 42. – С. 131–137.
5. Васильченко О. М. *Застосування концепції “буденна свідомість” у дослідженні соціальної поведінки особистості* / О. М. Васильченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – № 5. – С. 26–45.
6. *Юридична енциклопедія: в 6 т.* / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – 744 с.
7. *Словник української мови: в 11 т.* [Електронний ресурс]. – 1978. – Т. 7. – 662 с. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/socialjnyj>
8. Киридон А. *Ментальні імперативи українського суспільства: “зсув парадигм” в умовах утвердження тоталітаризму* / А. Киридон // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – № 15. – 2009. – С. 41–49.
9. Равлінко З. П. *Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... к.ю.н.* : 12.00.01 / З. П. Равлінко. – Львів, 2016. – 27 с.
10. *Словник іноземних слів* / під ред. О. С. Мельничука. К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії. – 1985. – 964 с.
11. Бажнюк А. Л. *Філософія. Ч. 2. Онтологія. Гносеологія. Соціальна філософія* / А. Л. Бажнюк, В. О. Стародубець. – Тернопіль: Видавець Стародубець, 2005. – 412 с.
12. Кюнг Г. *Церковь* / Г. Кюнг ; пер. с нем. – М.: Издательство ББН. 2012. – 667 с.
13. *Мала енциклопедія етнодержавознавства* / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Юрій Іванович Римаренко. – Київ: Генеза ; Довіра, 1996. – 942 с.

REFERENCES

1. Sliyva S. S. *Problemy filosofiyiprava: navch. posib.* [Philosophy: Teach. guidances] Vyd. 2-he, pererob. idopov, Khakiv, Pravo Publ., 2015, 192 p.
2. *Sotsiolohiya: terminy, ponyattya, personaliyi. Navchal'nyyslovyk-dovidnyk. Ukladachi:* V. M. Pich, Yu. V. Picha, N. M. Khoma ta in. Zazah. red. V. M. Picha. [Sociology: terms, concepts, personalities. Teaching vocabulary directory], Kyiv, “Karavela” Publ., Lviv, “Novyy svit-2000” Publ., 2002, 480 p.
3. Petrushenko V. *Filosofs'kyi slovnyk: terminy, personaliyi, sententsiyi* [Philosophical Dictionary: timing, personalities, maxims] Lviv, “Mahnodiya 2006”

Publ., 2011, 301 p. 4. Shapovalova L.O. *Ponyattya pobutu: sutnist' ta struktura* [The concept of life: the nature and structure] Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavno yinzhenernoyi akademiyi, 2010, Vol. 42, Pp. 131–137. 5. Vasyl'chenko O.M. *Zastosuvanny akontseptsii "budenna svidomist'" u doslidzhenni sotsial'noyi povedinky osobystosti* [The application of the concept of "everyday consciousness" in the study of social behavior of the individual] Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoy iinzhenernoy iakademiyi, 2012, Vol. 5, Pp. 26–45. 6. *Yurydychna entsyklopediya: V 6 t. / Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holovaredkol) ta in.* [Legal encyclopedia] Kyiv, "Ukr. entsykl." Publ., T. 2: D-Y., 1999, 744 p. 7. *Slovnnykuk rayins'koyimovy: v 11 t.* [Ukrainian dictionary], 1978, T. 7, 662 p. Available at: <http://sum.in.ua/s/socialjnyj> 8. Kyrydon A. *Mental'ni imperatyvy ukrayins'koho suspil'stva: "zsuvsparadyhm" v umovak hutverdzhennya totalitaryzmu / A. Kyrydon // Aktual'ni problem vitchyznyanoyi ta vsesvitn'oy iistoriyi. Zbirnyk naukovykh hprats'. Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu, [Mental imperatives of Ukrainian society: "paradigm shift" in a strengthening of totalitarianism], Vol. 15, 2009, Pp.41-49.* 9. Ravlinko Z.P. *Zaboronadyskryminatsiyi: zahal'noteoretychnedoslidzhennya: avtoref. dys. k.yu.n. : 12.00.01* [Non-discrimination: General studies], Lviv, 2016, 27 p. 10. *Slovnnyk inshomovnykh sliv / Pid red. O.S. Mel'nychuka* [Dictionary of foreign words] Kyiv, Holovna redaktsiya Ukrayins'koyi radyans'koyi entsyklopediyi, 1985, 964 p. 11. Bahnyuk A. L., Starodubets' V. O. *Filosofiya. Ch.2. Ontolohiya. Hnoseolohiya. Sotsial'nafilosofiya* [Philosophy. Part 2. Ontology. Epistemology. Social Philosophy] Ternopil', Starodubets' Publ., 2005, 412 p. 12. Kyung G. Tserkov' [The church] Moscow, BBN Publ., 2012, 667 p. 13. *Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva / Instytutderzhavyipravaim. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny, YuriyIvanovychRymarenko* [A small encyclopedia of ethnicstate] Kyiv, Heneza Publ., Dovira, 1996, 942 p.

Дата надходження: 26.12.2016 р.